

TAMÁSI ANNA ÉVA*

Az erőszak és félelem (*vis et metus*) percíme a szentszékek előtt folyó házassági perekben a századforduló időszakában**

1. Bevezető gondolatok

A katolikus egyház joga, a kánonjog szerint az érvényesen megkötött és elhált házasság felbonthatatlan¹, ebből kifolyólag válásról nem beszélhetünk az egyházi jogi normák előírásainak betartásával megkötött házasság esetén. Csakis akkor volt lehetőség a házasság érvénytelenségének kimondását kérni az egyházi bíróságtól, ha bizonyítható volt, hogy a házasság valamilyen oknál fogva érvénytelen, azaz amennyiben valamilyen érvénytelenítő házassági akadály ellenére kötötték meg a házasságot, vagy a házassági beleegyezés (consensus) hiányosságban szenvedett, esetleg egyéb okból (pl. formahiány²) volt érvénytelen a házasság. Amennyiben ezek egyike alapján a bíróság bizonyítottan látta a fél kérelmét, és kimondta az érvénytelenséget, a felek újra szabad állapotúvá váltak (kivéve, ha valamelyik felet eltiltották az újabb házasságkötéstől, pl. impotencia esetén), és újabb egyházi házasságot köthettek.

Mielőtt a tanulmány szorosabb témájára, az erőszakra és a félelemre térünk ki, meg kell vizsgálni röviden, hogy milyen esetekben volt lehetőség az érvénytelenség kimondására, illetve, hogy e rendszerben hol helyezkedik el vizsgált percímünk, a *vis et metus*.

A házassági akadályoknak az első egyházi jogi kódex (1917-es Codex Iuris Canonici) idején a következő fogalmát adták: „Szoros értelemben házassági akadálynak nevezzük

* adjunktus, SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ A felbonthatatlanságról I. ERDŐ PÉTER: *Egyházi jogi alapismeretek. Általános szabályok*. Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia Levelező Tagozat. Budapest, 1989. 131–132. pp.; SZUROMI SZABOLCS ANZELM: *Egyházi intézménytörténet*. Szent István Társulat. Budapest, 2003. 140. p.

² A formai követelmények betartása nélkül kötött házasság a IV. lateráni zsinattól (1215) kezdve tilos, de érvényes volt, míg a trienti zsinat után (1545–1563) tilos és érvénytelen. ERDŐ PÉTER: *Egyházi jog a középkori Magyarországon*. Szent István Társulat. Budapest, 2001. 220. p.

a személyhez tapadó olyan fizikai, pszichikai vagy erkölcsi körülményt, amely isteni vagy emberi jognál fogva a házasság érvényes vagy megengedett megkötését a közjó szempontjából gátolja.”³

Házassági akadályok felállítására csakis a legfőbb egyházi hatóság jogosult, így volt ez az első kódex egyházfegyelme szerint is: a pápa és az egyetemes zsinat hirdethetett ki akadályokat.

Az első egyházi törvénykönyv hatályba lépéséig, 1918-ig nem volt hivatalos „akadály-katalógus”, az egyes kánonjogászok különböző, egymástól eltérő listákat állítottak össze. Egyes korabeli szakértők 24, mások 11 akadályt soroltak fel, valamint az akadályok közé sorolták a formahiányt és a beleegyezés hiányát is. Az akadályokat versbe foglalták latinul, amely régi magyar fordításban a következőképpen hangzott:

*„Tévesztés, feltét, fogadás, vérség, bűn, erőszak,
Tisztesség, papi rend, kötelék, vallási különbség,
Nősztehetetlenség, sógorság, lopva mennyegzés,
Rablott nőd ha szabad helyen nem monda igen szót,
Házasságot elbontják vagy tiltanak attól.”⁴*

Az első egyházi kódex – hatályos kánonjogunktól eltérően – még különbséget tett tiltó és bontó (érvénytelenítő) házassági akadályok között. E két típus között abban állt a különbség, hogy bontó akadály fennállásakor a szóban forgó házasság érvénytelen volt, míg a tiltó akadály esetén bár törvénytelen a házasság megkötése, viszont érvényes volt a frigy. Az érvénytelen házasság akkor sem vált érvényessé, ha utóbb az akadály megszűnt.⁵

Az 1917-es kódex három tiltó akadályt ismert: az egyszerű fogadalmat (szerzetesek esetén), a törvényes rokonságot (amely az örökbefogadás révén keletkezett), valamint a vegyes vallás akadályát (két megkeresztelt személy között, akik közül az egyik katolikus, a másik pedig valamely nem katolikus keresztény felekezet tagja).

Érvénytelenítő akadályt jóval többet ismert az első egyházi törvénykönyv, nevezetesen tizenháromat, amelyek a következők voltak: szükséges kor hiánya, impotencia (csak a házasságot megelőző és örökös), már fennálló kötelék, valláskülönbség (ahol az egyik fél katolikus, a másik pedig keresztleletlen), nagyobb egyházi rend, ünnepélyes fogadalom, nőrablás, bűntény, vérrokonság, sógorság, köztisztesség, lelki rokonság, törvényes rokonság (bizonyos esetekben).

Hatályos egyházi törvénykönyvünk már nem ismer tiltó akadályokat, ezek részben megszűntek, részben érvénytelenítővé váltak, a vegyes vallás pedig nem akadályként, hanem házassági tilalomként⁶ került meghatározásra. Az érvénytelenítő akadályok pedig

³ BÁNK JÓZSEF: *Kánoni jog II.* Szent István Társulat. Budapest, 1962. 168. p.

⁴ Latinul: „Error, conditio, votum, cognatio, crimen, cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, S isis affinis, si clandestinus et impos.

Si mulier sit rapta, loco nec reddita tuto,

Haec fieri vetunt connubia, facta retractant.” BÁNK 1962, 168. p.

⁵ BÁNK 1962, 169. p.

⁶ A házassági tilalmak olyan tilalmak, amelyek tiltják ugyan a házasságkötést, de nem teszik érvénytelenné. A szó legszorosabb értelmében házassági tilalom a nem jogszabály, hanem közigazgatási vagy bírói intézkedés

egy kivétellel ugyanazok, mint az 1917-es kódexben.⁷ Az egyetlen különbséget az jelenti, hogy már nem minősül érvénytelenítő akadálnak a lelki rokonság, amely fogalom azt takarta, hogy a keresztszülő a keresztyerekével, vagy a bérmaszülő a bérmagyerekével nem köthetett érvényes házasságot felmentés hiányában.

Amennyiben bár házassági akadály nem állt fenn a felek között, ellenben (1) a házassági beleegyezés valamilyen hiányosságban szenvedett valamelyik (vagy mindkét) fél részéről, vagy (2) egyenesen képtelen volt valamelyik fél a beleegyezésre (pl. az értelem elégséges használatának hiánya vagy az ítélőképesség súlyos hiánya miatt), úgy szintén érvénytelen volt a házasság. A beleegyezés hiányosságait két nagy csoportra osztja az egyházjog: az értelemmel/tudással kapcsolatos és az akaratot illető hiányosságok. (E felosztás a hatályos egyházjogban szerepel, ellenben vizsgált korszakunkra nézve is irányadó.) Az értelemmel kapcsolatos hiányosságra példa lehet a tévedés vagy a tudatlanság, az akaratot illető hiányosság mintapéldája pedig az erőszak (kényszer) és félelem vagy a színlelés.

Az általam vizsgált egyházi bíróságok (Székesfehérvár, Veszprém, részben Szombathely) gyakorlatában szép számmal találkozhatunk az erőszak és félelem percímén érvénytelennek nyilvánítani kért keresetekkel, ezért tartom szükségesnek külön tanulmányban vizsgálat alá venni ezen érvénytelenségi okot, amely – mint láthattuk – a házassági beleegyezés akaratit oldalát érintő hiányosságok egyike.

A házasságot erőszak és félelem alapján semmisnek kimondani kért keresetek száma a 19. században és a századfordulón elenyésző volt, több évig egyel sem találkoztam, 1895-ben kettő volt.⁸ Az 1910-es években ehhez képest megugrott a száma az erre a jogcímre hivatkozóknak.⁹ Az 1917-es CIC hatályba lépése utáni időszakban kicsit visszacsúszott a számuk, de még mindig jelentős maradt az összes per számához viszonyítva.

Érdekesség, hogy az ilyen perek számának emelkedése nem csak helyi jelenség volt: „a legtöbb (sajnos kelletnél több) köteléki per az erőszak és félelem címén folyik” az 1910-es években országos szinten is.¹⁰ Mindez annak ellenére történt, hogy a szentszéki bírói gyakorlat következetesen az el nem hálás (*matrimonium ratum sed non consummatum*) eljárása és megállapítása mellett tört lándzsát abban az esetben, amennyiben mindkettő érvénytelenségi ok fennállt.¹¹

Nyilván a perek nagy számának is köszönhető, hogy kimerítő elemzéseket találhatunk a korabeli szakirodalomban az erőszak és félelem fogalmára, megállapíthatóságára, bírói gyakorlatára. Ezekben kifejtették, hogy az akarat elhatározás szabadságának gátlója az erőszak és félelem. Ezek egymást feltételező fogalmak voltak, ugyanis az erőszak a félelem oka a legtöbb esetben.¹²

módjára kiadott, egyetlen vagy legalábbis csak néhány egyedi esetre szóló tilalom. ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Szent István Társulat. Budapest, 2014. 533. p.

⁷ L. ezekről bővebben: ERDŐ 2014, 536–551. pp.

⁸ Veszprémi Érseki Levéltár (a továbbiakban: VÉL) 50/1895. és 150/1895.

⁹ Pl.: VÉL 38/1913., 39/1913., 53/1913., 37/1914.

¹⁰ SIPOS ISTVÁN–GÁLOS LÁSZLÓ: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint*. Szent István Társulat. Budapest, 1960. 448. p.

¹¹ Tehát ha fennállt a gyanú, hogy a házasság erőszak és félelem percímén érvénytelen, és emellett valószínűleg nem hálták el a házasságot, akkor a bíróság az el nem hálás eljárást folytatta le.

¹² SIPOS – GÁLOS 1960, 442. p.

Az erőszak két fajtája a testi és a lelki erőszak volt. A testi (fizikai, abszolút) erőszak alkalmazásával kikényszerített házasság a beleegyezés hiánya miatt nem tekinthető házasságnak, mivel a testi erőszak az akaratot teljesen kizárta, és az így kikényszerített külső cselekvés az akarat teljes ellenkezésével jött létre. Ennek azonban a gyakorlati valószínűsége nem nagy az alaki követelmények miatt. Annál inkább volt gyakorlati relevanciája a lelki erőszaknak, amely alatt valamilyen rosszal való fenyegetés által előidézett lelki szorongást értettek. Az ész használatát kizáró lelki kényszer minden kétséget kizáróan érvénytelenítette a házasságot. A lelki kényszer és félelem lehetett belső vagy külső ok által előidézett, jogszerű vagy jogellenes, súlyos mindenkire nézve vagy viszonylagosan súlyos, amikor csak a megfélemlített körülményeire irányult. A lelki kényszer és félelem akkor érvénytelenítette a házasságot, ha súlyos, kívülről előidézett, jogellenes volt és olyan, hogy a megfélemlített kényszerítve érezte magát a házasságkötésre, hogy tőle megszabaduljon.¹³ Ezt az 1917-es kódex ki is mondta 1087. kánonjában, de a bírói gyakorlat már korábban is következetesen ezen elvek szerint hozta meg ítéleteit, az egyik ítélet indokolásából idézve: „az egyház csak olyan házasságokat jelent ki bíróilag érvényteleneknek, melyek megkötésére a feleket, vagy azok egyikét külső, jogtalan és erős erőszakból származó súlyos és beszámíthatóságot kizáró erőszakkal vagy megfélemlítéssel kényszerítették.”¹⁴

A szentszék két dolgot vizsgált annak tekintetében, hogy valóban érvénytelen-e a házasság. Egyrészt elsődlegesen az erőszak és félelem fennállását, másodsorban pedig azt, hogy az erőszak alól teljesen felszabadulva nem adta-e meg a házassági beleegyezést utólag és azzal a tudattal a kényszerített fél, hogy ez által az érvénytelen házassága érvényessé válik. Fontos kitétel volt, hogy a kényszerített fél azzal a tudattal hajtotta-e végre a beleegyezésnek minősülő cselekményt, hogy azzal beleegyezését adja a házasságba, mivel ha ez nem volt minden kétséget kizáróan bizonyítva, akkor a szentszék nem állapította meg az utólagos beleegyezést, az úgynevezett *novus consensus*. Ilyen utólagos beleegyezésnek minősülhetett adott esetben a házasság elhálása, bár ezt mindig nagyon alapos vizsgálatnak vetette alá a szentszék, mert gyakran előfordult, hogy az elhálás még a kényszer és félelem hatására történt meg. Sokszor azonban elmaradt az elhálás, így fordulhatott elő a két érvénytelenségi ok konkurálása, amelynél a szentszék az el nem hálásra való hivatkozást részesítette előnyben, valószínűleg azért, mert azt valamivel könnyebb volt bizonyítani orvosszakértők által, így az eljárás időtartama is rövidebb volt. (Bár arra is akadt példa, hogy az orvosszakértők sem tudtak egységes álláspontot képviselni.)¹⁵

A bizonyítás eszközei voltak a felek eskü alatt tett vallomásai és a tanúvallomások. A legközelebbi hozzátartozókat is meg lehetett idézni vallomástételre. Az ítéletek indoko-

¹³ SÍPOS – GÁLOS 1960, 442–446. pp.; KONEK SÁNDOR: *Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira*. Franklin. Budapest, 1889. 484–485. pp.

¹⁴ VÉL 40/1911. „Az erőszakot és a megfélemlítést rendszerint a házasságot megtámadó családja, szülei, néhol nagyszülei alkalmazták. „Bevett szokás” volt a családokban a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyüktől függetlenül, ugyanúgy előfordult a grófi, bárói családoknál, akárcsak a földműveseknél.

¹⁵ VÉL 36/1911. „A fentebb elősorolt bizonyítékok bőségesen bizonyítják, hogy a per alatti házasság elhálását *affectus maritalis* nem kísérte. Sőt ha a dologi beleegyezés megtörtént a peradatok meg is engednék, a házasság utólagos érvényesítéséhez hiányzott a felperesnél azon tudat, hogy a jelek gyakorlása által érvénytelen házassága érvényessé válik. Ezen tudatot az egyházi joggyakorlat multhatatlanul megkívánja.”

lásának tanúsága szerint szinte minden esetben a birtok egyben tartása és az eladósodottság orvoslása szolgált indokul a kényszer alkalmazására, amelyet a tanúvallomások minden kétséget kizáróan bizonyítottak.¹⁶

Érdekesség, hogy a szentszék több ítéletében hivatkozott az érvénytelenség megállapításánál a bírói gyakorlatra, vagy más néven egyházi joggyakorlatra, amely szintén alátámasztani látszik azt a gondolatot, hogy a nagy visszhangot keltő, később részletezett pernek is köze volt az efféle perek megszorodásához.

Az érvénytelenséget kimondó ítéletek kánonjogi jogalapja a C. 14. X. de spons. et matr. IV. 1. és a trienti zsinat XXIV. ülésének XII. kánonja (12. szabálya) volt a régi kódex hatályba lépése előtt.¹⁷

2. *Vis et metus a gyakorlatban – egy példa alapján*

Azért vállalkoztam egy erőszak és félelem címén indított köteléki per részletesebb bemutatására, mert egy konkrét ügy menetén keresztül követhetjük végig legjobban az egyes eljárási cselekményeket, perbeli momentumokat, másrészt a vizsgált per azért kiemelten jelentős, mert egészen a negyedfokig bezárólag Magyarországon tárgyalták, amely egyházi méltóságok és világi jogtudósok szerint is példátlan a katolikus egyházi törvénykezésben.¹⁸ Továbbá olyan érdekes tendenciák figyelhetők meg e per kapcsán, amelyek mellett nem lehet elmenni szó nélkül. Felmerül a kérdés ugyanis, hogy mi okozhatta azt a jelenséget, hogy egy nagy visszhangot keltett per után annyira megszorodott az erőszak és félelem címén felbontani kért házassági perek száma a veszprémi szentszéken.

Annyit szeretnék a perrel kapcsolatban megjegyezni, hogy több, általam fontosnak tartott perirat hiányzott a Veszprémi Érseki Levéltárból, így az eset minél hitelesebb feltárása érdekében kutatást végeztem a Szombathelyi Püspöki Levéltárban is, ahol szerencsére sok, a perrel kapcsolatos iratra bukkantam, amelyet e munkában feldolgoztam. Sajnos az esztergomi Prímási és Főkáptalani Levéltárban nem kaptam engedélyt a kutatásra. Ezenkívül e per kapcsán jobbára csak különböző dobozokban elhelyezett iratok alapján tudtam rekonstruálni a per menetét, az iratok nagy része nem volt ellátva iktatószámmal, így sok helyen csak a doboz megnevezésére tudtam hivatkozni.

A perben szereplő személyek nevét megváltoztattam a nagymúltú grófi családokra tekintettel, továbbá mivel nem a konkrét szereplők, hanem az eljárási cselekmények, a szentszékek gyakorlata képezi a vizsgálat tárgyát.

¹⁶ Pl. VÉL 36/1911. „Báró B. házassága a periratok világos tanúsága szerint pusztán kényszerből elfogadott eszköz volt eladósodott atyja katonai rangjának, vagyoni helyzetének és életének megmentésére.”

¹⁷ Pl.: VÉL 38/1913.; A trienti zsinat legfontosabb egyházi jogi rendelkezéseiről I. CSIKY GERGELY: *Az egyházjog tankönyve, különös tekintettel a Vatikáni Zsinatra és a magyarországi jogviszonyokra*. Csanád-egyházmegyei Nyomda. Temesvár, 1873. 65–67. pp.; valamint azok érvényéről: KAZALY IMRE: *A katolikus egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel Magyarország jogi viszonyaira*. I. kötet, 3. kiadás. Serédy Könyvnyomdája. Vác, 1882. 41–46. pp.

¹⁸ JANCÓS GYÖRGY: *A magyar házassági és házastársi öröklési jog*. Politzer Zsigmond és fia kiadása. Budapest, 1901. 1. p.

2. 1. Előzmények

A per tényállását röviden a következőkben összegezzük. A peres felek története akkor kezdődött, amikor a gróf édesapa mindent elkövetett, hogy lányát a nagy vagyon gyarapítása végett a már gyermekkorában neki szánt férfihez adja. Megjegyzendő, hogy nem volt könnyű dolga, miután lánya makacs természetű volt, ráadásul egy német származású grófba volt szerelmes. Atya és lánya között megkezdődött a harc, bár abban a korban a végeredményhez nem férhetett kétség. Az atya a „nevelés” módszerének hosszú skáláját vonultatta fel: a „klozettba zárástól”, a zárdába küldés fenyegetésétől, a tébolydába zárás lehetőségétől a verésig minden belefért az atyai meggyőzés módszereibe.¹⁹ Sok-sok atyjától elszenvedett, Máriára (a későbbi felperes) nézve bántó és megalázó helyzet után 1884-ben, Budapesten megtörtént a házasságkötés.²⁰

A tanúk elmondása szerint, bár gyermekeik születtek, mégis végig veszekedésben, egymást nem szeretve, boldogtalanul éltek. Az atya verései után a férj verései következtek, ezt a tényt még az édesapa is elismerte. A házasság megkötése után néhány évvel a következő kijelentést tette: „Látja Specián, 'István' rodhattul bánik a feleségével, mint a maga utolsó bérence sem bánik úgy a feleségével. A hajánál fogja, és úgy veri. Sajnálom, hogy kényszeríttem hozzá, de én jót akartam, és azt hittem, ha együtt lesznek, megszokják egymást.”²¹

Mária sokszor adott hangot válási szándékának, de csak a külön hálósobáig jutottak el. Társaságban csak akkor mutatkoztak együtt, ha nagyon muszáj volt. Mária első végleges válási szándéka apja halála után, 1891-ben fordult meg a fejében, de anyja súlyos betegsége eltántorította ettől. A későbbi években egyrészt a gyerekeire tekintettel nem kezdeményezte az eljárást, továbbá abban a hitben volt, hogy a házassága a kényszer ellenére is érvényes. Egy baráti beszélgetés alkalmával Sztéhlo Kornél akkori „sztárügyvéd” és jogtudóstól kapta azt az információt, hogy az atya részéről gyakorolt kényszer és megfélemlítés címén a katolikus egyháztól is kérelmezheti egyházi házasságának semmissé nyilvánítását. Így a Veszprémi Püspöki Szentszék előtt, mint elsőfokon illetékes bíróságnál 1906-ban beadta keresetét házasságának kezdettől fogva érvénytelennek nyilvánítása végett.²²

2. 2. Első-, másod- és harmadfokú ítélet

A Veszprémi Püspöki Szentszék, mint illetékes elsőfokú egyházi bíróság a házasságot érvényesnek mondta ki. A felperesnek a per folyamán nem sikerült bizonyítania azt, hogy férjével külső, jogtalan és erős megfélemlítés folytán kötött házasságot, sem azt, hogy a megkötés idején érvénytelennek bizonyult házasság házaseletük hosszú tartama alatt érvénytelen is maradt.²³

¹⁹ VÉL Szentszéki iratok 1830–1902. VÉL I. 3.b.1.

²⁰ VÉL Szentszéki iratok 1830–1902. VÉL I. 3.b.1.

²¹ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. VÉL I. 3.b.1. Kihallgatási jegyzőkönyv.

²² VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. VÉL I. 3.b.1.

²³ VÉL 80/907.

A felperes, illetőleg a szentszéki házasságvédő fellebbezése folytán az ügy az Esztergomi Érseki Főszentszékhez, mint másodfokon eljáró bírósághoz, illetve harmadfokon az Esztergomi Prímási Bírósághoz került elbírálásra.²⁴

A veszprémi ítélet a házasságot érvényesnek mondta ki, ám a szentszéki házasságvédő mégis fellebbezést nyújtott be. Ez abból kifolyólag történt, mert két egybehangzó ítéletre volt szükség ahhoz, hogy az ítélet jogérvényes legyen. Így az elsőfokú ítélet után másodfokon vagy egy rövidített eljárással megerősítették az ítéletet, vagy másodfokú peres eljárásra utasították.²⁵ A házasságvédő a per kezdete előtt a szentszéki elnök, illetőleg a vizsgálóbíró „kezébe” esküt tett, hogy mindent fel fog hozni a házasság érvényben tartása mellett, illetőleg „felbontása” ellen. Éppen ezért köteles volt jelen lenni a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásánál, ő szerkesztette a hozzájuk intézendő kérdéseket, amelyeket zárt borítékban adott át az ügy bírójának, aki azt csak a kihallgatáskor nyitotta fel.²⁶ Ha a szentszék úgy határozott, hogy a házasságot érvénytelennek nyilvánítja, illetve ágytól és asztaltól véglegesen elválasztja a feleket, a házasságvédőnek minden esetben véleményeznie kellett.²⁷

Az esztergomi Érseki- illetőleg Prímási Főszentszék az elsőfokú bírósági ítélettel nem értett egyet, és a peres házasságot már „gyökerében” érvénytelennek nyilvánította. A másod- és harmadfokú ítélet ellen a szentszéki házasságvédő az Apostoli Szentszékhez, mint illetékes negyedfokú bírósághoz fellebbezett, mert nem értett egyet a házasság semmisnek nyilvánításával. A prímási bíróság házasságvédője a szombathelyi negyedfokú bíróság házasságvédőjének erről így írt:

„A perben amiket a Prímási Szentszék ítélete elleni füllebbezésemben kifejték, azt mind teljes meggyőződésemből mondom és írom, most is csak azt mondanám. Appelláltam, bár szokatlan a Pápához appellálni, mert lelkiismeretem nem hagyott nyugtot, akármennyit kapacitáltak. Kérem, nemde az ítélethozatalnál egyöntetű eljárásról csak akkor lehet szó, ha az ügy ugyanaz és az érvek e körben, a tanuvallomások arra az időre, míg a kényszerítő apa élt, talán kielégítő, de nagyon-nagyon elégtelenek az apa halála utáni 8–9 évre. Erre voltaképpen csak egy tanuvallomás van, és ennek a vallomása is, mint kifejtettem, nagyon bizonytalan és általános. Véleményem szerint feltétlenül új tanukihallgatásra van szükség, a szereplő tanuk nem elégségesek.”²⁸

2.3. A per negyedfokra kerül

A fellebbezés nyomán a *Sacra Congregatio Concilii*, 1908. június 20-án kelt határozatával a Mária grófnőnek István gróf elleni köteléki perében az Apostoli Szentszék nevében történő negyedfokú végérvényes ítélethozatal céljából István Vilmos szombathelyi megyéspüspököt bízta meg.²⁹

²⁴ Szombathelyi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SzPL) 4994/1908., 40/1908., 19/1908.

²⁵ ZENON GROCHOLEWSKI: *Tanulmányok az egyházi házasság- és perjogról*. Szent István Társulat. Budapest, 2000. 76. p. A gyakorlat szerint ez a szabály érvényesült a Codex előtt is.

²⁶ HUSZÁR ELEMÉR: *A katolikus házasságjog rendszere*. Szent István Társulat. Budapest, 1928. 92. p. L. bővebben: ROSZNER ERVIN: *Régi magyar házassági jog*. Franklin. Budapest, 1887.

²⁷ RADA ISTVÁN: *Egyházi perrendtartás*. Egyházmegyei Könyvnyomda. Veszprém, 1918. 133. p.

²⁸ Hommer György házasságvédő kézzel írt levele. Kelt: 1909. máj. 23.

²⁹ VÉL 2647/1908.

Ezt követően a szentszéki bíróság vezetője, István Vilmos kinevezte az elnöksége alatt eljárni hivatott házassági bírákat és ülnököket, összesen hat főt, egy házasságvédőt és egy jegyzőt.³⁰

A következő szentszéki ülésre 1908. november 13-án került sor, amelyen megtárgyalták a pert, és ennek negyedfokon történő felülbírlásával kapcsolatban a következő végzést hozták. A IV. fokú házassági bíróság báró F. Gusztávné, Cs. János, S. Olga, V. Lajos és J. Jánosné felperesi tanúknak az elsőfokú bíróság által megvalósított tanúkihallgatását, illetőleg tanúvallomásaikat egyrészt formailag „perrendszerütlennek” találta, és így bíróság előtti bizonyítás erejével nem bírónak, másrészt tartalmilag: a házasság megkötésére és a házasság együttlésnek a kényszer alkalmazó atya haláláig s az ő halálától a tényleges különválásig fennálló kényszer és megfélemlítés bebizonyítására nézve. Kérte a bíróság a fent említett felperesi tanúk újbóli, szabályszerű kihallgatását, valamint Mária édesanyjának, testvéreinek és a felperes által esetleg újra megnevezendő tanúknak a megidézését és kihallgatását.³¹

Továbbá új tanúkat kért megnevezni a bíróság a felperes azon állításának bizonyítására, miszerint a kényszerítő atya halálától fogva egészen a második fiúgyermek születéséig házasságilag csak egyszer éltek együtt, amelynél a felperes „mint véletlen s bepezsgött állapotban való együttlakás” következményére hivatkozott, továbbá ezen együttlés helyének, idejének, összefüggésének bizonyítására. Továbbá felhívta a grófnőt, hogy a fent nevezett, és az újból megnevezett tanúinak tartózkodási helyét jelentse a szentszéki bíróságnak.³²

Az egyházi bíróság a tanúk meghallgatását azzal indokolta, hogy a S. Congr. Inquis. 1883. június 20. kelt Instructioja és a Rauscher-féle Instructio előírta, hogy a házassági kötetléki perekben kihallgatandó tanúk tanúvallomásaik letétele előtt meg legyenek esketve. Márpedig a báró F. Gusztávné, Cs. János és S. Olga tanúvallomásaiból Veszprémben felvett jegyzőkönyvekből perrendszerűen nem tűnt ki, hogy vallomásaik előtt a megkívánt esküt letették volna. V. Lajos és özv. J. Jánosné pedig 1907. január 28-án tett tanúvallomásaikra csak utólag, 1907. április 24-én tették le az esküt. Továbbá a fent nevezett tanúk vallomásairól felvett jegyzőkönyvek nem igazolták azokat a felperes által felhozott tényeket, amelyekből az atya által alkalmazott kényszer megállapítható lett volna.³³

A fenti 1883-as egyházi instructiok előírták, hogy a kényszer és megfélemlítés címén megtámadott házasságokra nézve elsősorban megidézendők és meghallgatandók a perben álló felek, azok szülei, rokonai és a házbeliek (mivel általában nekik van leginkább rálátásuk a történetekre). Márpedig jelen házassági perben a felperes édesanyját és testvéreit, akik ráadásul a felperes állítása szerint szintén tudtak az atya által alkalmazott kényszer-ről, az alsóbb bíróságok nem hallgatták ki. Ezért a már kihallgatott, továbbá az itt felsorolt tanúknak megidézését és újbóli kihallgatását rendelték el.³⁴

³⁰ SzPL 40735/908.

³¹ SzPL 4994/1908.

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

Az eddigi tanúvallomásokból csak az tűnt ki, hogy a házasfelek kezdettől fogva és folyamatosan békétlenségben éltek, de mivel emellett mégis gyermekeket nemzettek, nem egyértelmű, hogy a békétlenség és folytonosság oly természetű lett volna, hogy a házassági beleegyezést a grófnő részéről az atya haláláig és az azután következő időben, a házasfelek végleges különválásáig kizárta volna, és a második fiúgyermek nemzése valóban annak az egyszeri bepezsgőzött együttlétnek volt az eredménye.³⁵

2. 4. Tanúkihallgatások

Minden kánoni perre jellemző volt, hogy a tanúkhöz intézendő kérdéseket (kérdőpontok jegyzéke) két csoportra osztották. Voltak ún. általános és különös kérdések. Az általános kérdések – nevéből is következően – általában alapvető személyes adatokra vonatkoztak, és igen hasonlóak voltak a különböző perekben. A különös kérdések viszont már az adott per specifikumaira kérdeztek rá, az ügy minél alaposabb feltérképezése és a releváns információk lehető legpontosabb beszerzése végett.

Vizsgált perünkben a következő kérdéseket intézték a tanúkhöz:

Általános kérdések:

1. Mi a tanú neve? Vallása? Életkora?
2. Van-e a tanú és a peres felek között rokonság vagy sógorság?
3. Jó vagy rossz viszonyban van-e a tanú a perben álló felekkel?
4. Nem háramlik-e jelen perből a tanúra valamilyen kár vagy haszon?
5. Nincs-e utasítva a tanú vagy rábeszélve a teendő vallomására nézve?

Különös kérdések:

1. Ismeri-e a tanú, és ha igen, honnét és mióta a peres feleket?
2. Van-e tudomása arról, hogy a felperes grófnőt atyja kényszerítette a gróffal kötendő házasságra?
3. Minő fenyegetésekkel történt a kényszerítés? Nevezetesen: van-e tudomása a tanúnak arról, hogy a felperes grófnőt atyja kitagadással, kolostorba záratással fenyegette, és hogy tébolydába csukatta, ha István gróffal nem lép házasságra?
4. Tud-e a tanú arról, hogy a felperes grófnőt atyja tényleg a szobába zárta, s addig ki nem bocsátotta, míg akaratát meg nem törte, s színleg bele nem egyezett a házasságba? Kitől tudja ezt?
5. Tud-e a tanú arról, hogy a felperest atyja tettelesen is bántalmazta, és így kényszerítette a szóban lévő házasságra?
6. Mikor történtek ezek? Eljegyzés előtt vagy az után?
7. Minő magatartást tanúsított a felperes ezekkel szemben? Milyen volt a lelkiállapota?
8. Minő ellenállást fejtett ki a felperes, hogy e házasságot megakadályozza?
9. Tud-e a tanú arról, hogy a felperes kijelentette, miszerint ha kényszerítik a házasságra, az esketésnél „nemet” fog mondani?

³⁵ VÉL 4994/908.

10. Érintkezett-e a tanú ezen idő alatt a peres felekkel és azok családjával, s van-e tudomása arról, milyen volt a felperes grófnő viselkedése az eljegyzésnél s azon idő alatt, míg István gróffal jegyben járt?
11. Tud-e nevezetesen arról, hogy az esküvőt „nagy jelenetek” előzték meg? Miben álltak ezek?
12. Tudja-e azt, hogy a felperes az esküvő előtt sírt és sokat szenvedett atya hajthatatlansága miatt?
13. Mi volt az oka, hogy a felperest atya kényszerítette az Istvánnal kötendő házasságra?
14. Tud-e a tanú arról, hogy az atya csak addig akarta a házasságkötést és házasságot, míg ebből egészséges fiúgyermek születik?
15. A házasságkötés után is kényszerítette-e a felperest atya és mivel a házasságkötésre?
16. Milyen magatartást tanúsított a felperes akkor? Akart-e szabadulni a házasságból?
17. Tud-e a tanú arról, hogy a peres felek folytonos békétlenségben éltek? Mi volt az oka?
18. Miben nyilvánult meg a kényszer az atya halála után a második fiúgyermek születéséig?
19. Miként akart szabadulni a felperes ekkor a házasságból?
20. Igaz-e, hogy a felperes grófnő már rég távozott volna, illetőleg válópert indított volna, ha tudja, hogy ezen házasság érvénytelen? Honnan és miből tudja ezt?
21. Igaz-e, hogy a felperes csak azért nem indított mindjárt atya halála után válópert, mert házasságukat érvényesnek tartotta?
22. Mióta szakították meg a házasságkötés kölcsönös érintkezést egymással?
23. Tud-e a tanú arról, mikor váltak külön ágytól?
24. Milyen volt a felek között az érintkezés ezen idő alatt a közös étkezésnél, látogatások s egyéb alkalmakkor? Hogyan viselkedtek egymással szemben? Beszéltek-e, társalogtak-e pl. az asztalnál? Érintkeztek-e napközben?
25. Tettek-e vagy fogadtak-e közösen látogatásokat?
26. Részt vettek-e közösen ünnepélyeken, vadászatokon, stb?
27. Mikor szakítottak meg minden érintkezést egymással?
28. Meddig s hogyan lakott az alperes a grófnő házában azután, hogy asztaltól is külön váltak? S mikor váltak el teljesen?
29. Tud-e a tanú arról, mi okból tagadott meg az alperes gróf többszörös megidézése dacára is minden, a felpereshez való viszonyára, házasságukra s általában a szóban lévő ügyre vonatkozó felvilágosítást és vallomást?
30. Tud-e a tanú s akar-e még az ügyre vonatkozólag valamit mondani?

Tehát láthatjuk, hogy a különös kérdések által részletekbe menően próbáltak választ találni minden lényeges körülményre, információra. Ez minden szentszéki pernél, a csekélyebb súlyú szeparációs ügyeknél is hasonlóképpen zajlott, nemcsak vizsgált perünk sajátossága volt.

A fentebb említett, negyedfokú szentszéki ülés végzésének megfelelően az új és ismételt tanúmeghallgatásokra Budapesten, 1909. április 30-án és május 1-én került sor a

negyedfokú szombathelyi bíróság megkeresésére, és az Esztergomi Érseki Főszentszék által kiadott „vallatóparancs” alapján.³⁶

A felperes új tanúja Sz. Lászlóné grófnő volt. A házasságvédő kérdéseire elmondta, hogy az „összinte vallomásból” rá nézve inkább kár háramlik, de ő inkább a lelkiismerete szerint megvall mindent, bármilyen következményei lesznek. Arra a kérdésre, hogy M. gróf kényszerítette-e lányát a házasságra, azt vallotta: „Közvetlen tudomásom van erről, mert igen bizalmas rokoni viszonyban voltam M. gróffal, és ő nekem örömmel beszélt el, hogy végre sikerült leányát István grófhoz erőszakolni, és örült, hogy ekként a majorátus egy kézben marad. Azt is mondta M., sőt kijelentette: kitekerem a nyakát annak a lánynak, hogy ilyen szerencsét mer elszalasztani, meg is verte lányát, láttam. Kijelentette előttem M., hogy kész mindenre, ha a lánya ellen mer szegülni. Maga a gróf mondotta nekem, hogy iszonyú, mennyi küzdelem volt a lányával, hogy a lánya megtérjen.”³⁷

A következő tanú a felperes bátyja volt, aki Budapesten személyesen megjelent, míg a veszprémi elsőfokú tárgyaláson édesanyjával egyetemben csak egy levéllel képviseltették magukat.

A házasságvédő 5 általános kérdést és 29 különös kérdést tett fel. A feltett kérdésekre többek között az alábbiakat válaszolta: „Én azok közé tartoztam, aki rajta volt, hogy e házasság létrejöjjön, hogy a majorátust gyermekei bírják. Az öreg nagyon erőszakos természetű volt, és okvetlenül kívánta, hogy Mária Istvánhoz menjen férjhez. Azt tudom az anyámtól, hogy ő maga bement apámhoz, miután a leány folyton sírt, hogy szóvá tegye a házasságot, apám azonban kidobta őt, s azzal, hogy ő fogja kiházásítani a leányát, nem pedig az anyám.”³⁸

A házasságvédő azon kérdésére, hogy a házasság megkötése után is kényszerítette-e az apa a házasság együttélésre, a következőt válaszolta: „Kényszerítette, mert volt is módja apámnak őt kényszeríteni, mert hisz az apja adta az apanázst, más vagyona Máriának nem volt, mint csak amit az apja adott neki.”³⁹

S. Gusztáv gazdatiszt vallomásában elmondta, hogy „egy veszekedési jelenet után a kegyelmes úr a kastélyban jött velem lefelé a lépcsőn és akkor azt mondotta: látja Naxi, a fejességével ez a lány a legszebb tervemet tönkre akarja tenni, hisz tudja, hogy István A. Dénes birtokának várományosa, és mindenütt szomszéd birtokosok vagyunk.”⁴⁰

A következő tanú, J. Jánosné olyan jelenetnek volt tanúja, amikor M. gróf a lányának ezt mondta: „majd elfelejted azt a másikat, ha nem, majd kiverem belőled azt a szeszélyt, hogy mást szeretsz. Ha nem teljesíted azt, amit én parancsolok a te érdekedben, tőlem egy krajcár hozományra sem számíthatsz.” Elmondta, hogy az apa kényszerítette lányát, és ezt a házban mindenki tudta. Egyszer később az öreg gróf azt mondta előtte: „jaj, hogy én a lányomat ehhez kényszerítettem, most ilyen kellemetlen az életem, síromban sem lesz nyugtom emiatt.”⁴¹

³⁶ SzPL 1725/1909., SzPL 75/1909.

³⁷ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke. VÉL I. 3.b.1.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

S. Olga Mária grófnőnél 1895 és 1907 között mint nevelőnő dolgozott. Elmondása szerint a grófi házaspár hálószobái külön voltak, véglegesen 1899-ben váltak el (asztaltól is), és néhány hónap elteltével véglegesen elköltözött István gróf.⁴²

Az uradalom vadásza, V. Lajos M. grófnál dolgozott 1879 és 1891 között. Az öreg gróf több ízben kijelentette előtte, hogy semmi szín alatt nem engedi máshoz: „én téged egy magyar gróffal akarlak boldoggá tenni, nem pedig avval a némettel.” Erre Mária azt válaszolta: „én pedig nem megyek hozzá, én ki nem állhatom azt az embert.”⁴³

Majd a szomszéd birtokosnő, báró F. Gusztávné következett meghallgatásra, aki a felekkel jó viszonyban volt. M. gróf egyik alkalommal átment hozzá, és bejelentette lánya eljegyzését. A bárónő nagyon meglepődött, és megkérdezte, mit szólt Mária. A gróf azt felelte, hogy „azt tőle nem kértem, ezt a házasságot kívánom A. Dénes majorátusa végett, majd később megszereti. Szép, szolid, okos fiatalember. Ez a két leányom úgy fog táncolni, ahogy én fűtülök.” A tanú elmondta azt is, hogy egyik beszélgetés alkalmával, amikor Mária panaszkodott a tarthatatlan sorsa miatt, azt mondta, hogy igen ritkán érintkeztek házasságilag egymással, s hogy csodálkozik, honnan vannak mégis a gyermekek.⁴⁴

Az elsőfokú veszprémi tárgyaláson részt vett tanúk közül csak Cs. János nem jelent meg személyesen. Helyette egy levelet küldött, amelyben kérte, hogy a tanúként való kihallgatásától tekintsenek el, mivel ő a felperes házához csak a házasság megkötése után került, tehát a házasságot megelőző dolgokról nem tud semmi érdemi információval szolgálni. Egyébként az első alkalommal történt kihallgatáskor már részletes vallomást tett eskü alatt.⁴⁵

Ezzel a negyedfokon elrendelt régi és új tanúk kihallgatása megtörtént.

A negyedfokon bíraskodó szentszékeknek is nagy meglepetést okozott, hogy Bécsből, 1909. május 30-án a Nunziatura Apostolicától István Vilmos püspöknek címzett levélben közölték, hogy a perrel kapcsolatban új tanúkihallgatásokra van szükség. A levélben szerepelt az újabb tanúk névsora, összesen 11 fő.⁴⁶

A szombathelyi, negyedfokon ítélkező szentszéki bíróság a fenti levélben foglaltak miatt nagyon nehéz helyzetbe került, egyrészt, mert a tanúkihallgatások már befejeződtek, másrészt az újonnan megnevezett tanúk – három osztrák lakóhelyű személyen kívül – Magyarország területén szétszórva laktak Kassától Erdélyig, és a pontos címük ismeretlen volt. Ezekon túlmenően az is problémát jelentett, hogy e tanúk kihallgatása nem lett volna szabályszerű, amelynek okát a következő szentszéki ülésen alaposan megvitaták. Az ülésre 1909. június 3-án került sor, ahol a megyéspüspök jelentette, hogy magas helyről *ins secreto* értesítés érkezett, amely szerint a jelen köteléki perben hozandó ítélet előtt tanúként ki kell hallgatni 11 új főt.⁴⁷

Az ülést követően – 1909. június 9-én – az esztergomi szentszéken keresztül megérkezett Őszentsége államtitkárának levele, amelyben az volt a kifejezett akarata, hogy „a Méltóságod (dr. István Vilmos püspök) által a fenti perben hozandó ítélet sem utolsónak,

⁴² VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke. VÉL I. 3.b.1.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kézzel írt levél.

⁴⁶ Sub secreto értesítés, szombathelyi szentszéki iratok.

⁴⁷ SzPL Szentszéki jegyzőkönyv.

sem végérvényesnek ne tekintessék, miután a Szentséges Atya ezen ítéleten felül egy újabb ítéletet kíván hozatni.⁴⁸

1909. június 17-én megérkezett Rómából is ugyanaz a kihallgatandó tanúi névsor, amelynél még a nevek sorrendje is megegyezett a bécsivel. A Rómából érkezett sürgönyben az is szerepelt, hogy a perben a további eljárásokat haladéktalanul függesszék fel.

2. 5. Jogkérdések az új tanúkihallgatásokkal kapcsolatban

Az új tanúk kihallgatása kapcsán a szentszék felvette a kapcsolatot a felperessel abból a célból, hogy kérje az új tanúkkal kapcsolatos észrevételeit és lakóhelyük pontos megjelölését. Mária válaszelevelében bár tudomásul vette – mert nem tehetett mást – a tényeket, de megfogalmazta kifogásait.⁴⁹

1909. július 9-én levelet kapott István Vilmos püspök egy magas rangú egyházi méltóságtól, amelyben sok megfontolandó dologra hívta fel a figyelmét. Például, hogy amennyiben az új tanúvallomások a fellebbezett per aktáihoz lesznek csatolva, és módosíthatják a per megítélését, akkor *materia causae nova* lévén a per már nem ugyanaz lesz, és ha a szombathelyi szentszék e bővített matéria felett fog ítélni, akkor az nem negyedfokú ítéletnek fog minősülni, mert ezt a pert nem fellebbezték, hanem elsőfokú bíróság által hozott ítéletnek, amelynél azonban a *competentia fori* merül fel, hacsak külön delegálással nem pótolják a hibát. Nézete szerint úgy lehetne megoldani ezt a problémát, ha a szombathelyi szentszék feloldaná a veszprémi szentszék per megvizsgálása befejezését kimondó rendeletét vagy ítéletét, és utasítaná, hogy az új tanúkat hallgassa ki, s ezen kihallgatások után és alapján hozzon ítéletet. Ugyanis ha olyan vallomások lennének, amelyek alapján a veszprémi szentszék is semmisnek nyilvánítaná a házasságot, akkor aligha kerülne negyedfokra a per, vagy fordított esetben olyan vallomások hozhatók még fel, amelyek alapján az érseki szentszék is fennállónak mondaná ki, akkor szintén kérdéses lenne a fellebbezés.⁵⁰

Annak kapcsán is csodálkozását fejezte ki, hogy az apostoli szentszék az ügy befejezése előtt beleszólt a perbe. Szerinte azért sem szerencsés ez az eljárás, mert akár a szombathelyi szentszék ezután hozandó ítéletét vesszük, akár *quia definitiva sententia non erit* a Római Curia fogja tárgyalni, *cassatio causae* iránti kereset fennmarad mindkét peres fél számára, mert nem azt a pert tárgyalják, amelyet a felperes beadott. Ennek megfelelően a levél írója mindenképpen perújítást kezdeményezne.⁵¹

Nem tudni, hogy az alperes információi honnan, kitől származtak, de egy kemény hangú levéllel kereste meg István Vilmos püspököt, amelyben visszautasította a perrel kapcsolatban családtagjai „zaklatását”.⁵²

A felperes, Mária 1909. július 20-án küldött levelében – ügyvédje által megfogalmazva – leírta észrevételeit a 11 új tanúról, kifejtette, hogy tudomásul veszi a határozatot, de csodálkozását fejezte ki a szokatlan eljárás miatt, amely szerint olyan tanúk kihallga-

⁴⁸ VÉL 37849/1909.

⁴⁹ VÉL 13/1909.

⁵⁰ VÉL Szentszéki iratok 1880-1907. Kézírt levél.

⁵¹ VÉL Szentszéki iratok 1880-1907. Kézírt levél.

⁵² Az alperes kézzel írt levele.

tását rendelték el, akikre sem az alperes, sem a felperes, sem a házasságvédő nem hivatkozott. Ebből ő azt feltételezte, hogy az említett tanúk vagy maguk jelentkeztek, vagy olyanok jelentették be őket, akiknek a perbe nincs joguk beleszólni, de mindenképpen ellene irányuló ellenséges indulatból tették ezt. Ennek kapcsán kifejtette Mária, hogy a vele ellenséges viszonyban álló tanúknak az egyházi bíró nem adhat hitelt, „mert az 1883. június 30-án kelt *Instructio ad Patriarchas Archiepiscopos, Episcopos rituum Orientalium in causis matrimonialibus adhibenda probata in Congr. Generali Emniorum et Revorum P. P. in Rebus fidei Inquisitorum Generalium Pars II. tit. VII. art. IV. 42. pontjában* az foglaltatik: *Anim advertat judex, ne admittat eos, qui sponte ad examen accesserint, quia mendaces praesumuntur.*”⁵³

A perben a S. Congregatio Concilii által utólagosan megidézett tanúk a kihallgatáson nem jelentek meg, és az idézéssel együtt kézbesített kérdőpontok jegyzékét kitöltetlenül visszaküldték a szentszéknek mentegetőző levél kíséretében, amelyben különböző okokat vagy inkább kifogásokat hoztak fel távolmaradásuk igazolására.⁵⁴

Mária édesanyja ismét levélben válaszolt, hogy nem tud személyesen megjelenni, 77 éves és beteg (ezt orvosi bizonyítvánnyal is igazolta).

P. Dóra bárónő jelent meg egyedül, aki az ügyel kapcsolatban a szentszék szerint lényegtelen vallomást tett.⁵⁵

2. 6. A negyedfokú ítélet

Az István Vilmos megyéspüspök elnökletével eljáró negyedfokú egyházi bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztató, s a peres házasságot kezdettől fogva érvénytelennek nyilvánító másod- és harmadfokú ítéletet az alább felsorolt okok alapján helybenhagyta.⁵⁶

A negyedfokú bíróság a szentszéki végzéssel elrendelt, és az 1909. április 30-án, valamint május 1-én Budapesten, az esztergomi főegyházmegyei hatóság rendeletére fogantatott tanúkihallgatásokról felvett jegyzőkönyvek adatai nyomán beigazoltnak látta azt, hogy Mária grófnőt jogtalan, erős fenyegetésekkel, sőt tetteleges bántalmazásokkal is kényszerítették, hogy az alperessel házasságot kössön, s így beigazoltnak látta azt, hogy a házasságuk *vis et metus* okából „gyökerében” érvénytelen volt.⁵⁷

Azt, hogy a házaseset hosszú időtartama alatt is érvénytelen maradt a házasság, a tanúvallomásokból beigazoltnak látta a bíróság. Megállapította, hogy a házasság együttlés és testi érintkezés által utólagosan nem lett érvényesítve a házasság, vagyis az eredetileg hiányzó házassági beleegyezést a beigazolt testi érintkezés nem pótolta. Ez abból következett, hogy a felperes addig, amíg jogi tanácsadója fel nem hívta figyelmét házassága érvénytelenségére, nem is tudta, hogy eredeti beleegyezése s így házassága is érvénytelen

⁵³ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907.

⁵⁴ Például Sz. Rezső többek közt a következőket írta: „Ezer bocsánat, hogy felhívásának tanúvallomásra nem jelenek meg, de végre a csallányba is beleütött a mennykő, alig tudok mászni.” Továbbá leírja, hogy a házasságot megelőző időről nem tud semmit. VÉL Szentszéki iratok 1880–1907.

⁵⁵ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907.

⁵⁶ SzPL 4994/908.

⁵⁷ SzPL 4994/908.

volt. Ennélfogva a vélt házastársával való testi egyesülésre irányuló szándékát nem kísérelhette az a cél, hogy az addig hiányzó házassági beleegyezést ezáltal pótolja. Ezt a „*novus consensust*” a felperes grófnő nem adta meg a házaselet hosszú tartama alatt sem, mert a *novus consensushoz* szükséges lett volna, hogy tudja, az eredetileg kényszer alatt adott konszenzusa érvénytelen és valódi házasságkötéséhez elégtelen volt. Amikor pedig a felperes tudomást szerzett arról, hogy házassága érvénytelen, válási szándékát rögtön kifejezte.⁵⁸

Az ítéletében a szentszéki bíróság kitért Merry del Val bíboros államtitkár sürgönyére is, amelyben azt kérték, hogy a bíróság által hozandó ítélet sem utolsó, sem végérvényes ne legyen („*sententiam istam neque ultimam, neque definitivam retinendam esse*”); mert Őszentsége X. Pius pápa még egy újabb bírói eljárást fog elrendelni.⁵⁹

A negyedfokú bíróság ítéletében leírta, hogy lelkiismerete az ítélettel kapcsolatban tiszta, „ugyanakkor szükségesnek tartja a legfelsőbb egyházi bíróság magas figyelmét a periratokból aktaszerűleg beigazolható két ténykörülményre felhívni, annál is inkább, mert jelen IV. fokú házassági bíróság a per folyamán nem egyszer érezte e kettős ténykörülményeknek a peres házassággal összefüggő egyéb tények teljes felderítésére nézve bénító és zavaró hatását.” Szóvá tette a bíróság az ítéletében, hogy az alperes többszöri szabályszerű idézésre, továbbá a negyedfokú házassági bíróság elnöke előtt tett szóbeli ígérete ellenére sem működött közre, bár a perben mind maga, mind a peres házasságból származott gyermekei révén elsősorban érdekelt fél volt, ennek ellenére makacsul vonakodott vallomást tenni. A levélben kézbesített, hozzá intézett részletes kérdésekre a választ egyenesen megtagadta, sőt testvéreinek és rokonainak a S. Congr. Concilii 1909. június 17-én kelt leiratával elrendelt kihallgatása ellen 1909. július 5-én kelt levelében érelyesen tiltakozott. A negyedfokú házassági bíróság csak azért tekintett el egyházi fenyték alkalmazásától, mert azt az adott körülmények között nem találta célravezetőnek.⁶⁰

A S. Congr. Concilii X. Pius pápa Őszentsége parancsára a per bővebb tárgyalása céljából a 11 új tanú kihallgatását rendelte el. Ám az új tanúk kihallgatására irányuló igyekezet teljesen meddő és eredménytelen volt, mert a szabályszerűen megidézett tanúk – P. Dóra bárónő különben érdemileg jelentéktelen vallomása kivételével – egyáltalán nem tettek vallomást, és a felkért esztergomi, kalocsai, bécsi, kassai valamint a jelen szentszék által intézett levelekre a tanúskodást megtagadták. Ezek után a negyedfokú házassági bíróságnak feltűnő jelenség volt, hogy az újonnan megnevezett tanúk, míg korábban mindent megmozgattak, hogy kihallgassák őket, most a tanúvallomást megtagadták.⁶¹

A házasságvédő azzal az indokolással, hogy a negyedfokú bírói eljárás újabb felülvizsgálás tárgyává lesz téve, az ítélet ellen sem szóban, sem írásban nem fellebbezett.

A negyedfokú ítéletet – X. Pius pápa államtitkárának leirata értelmében – István Vilmos megyéspüspök az összes perirattal együtt felterjesztette Vaszary Kolos bíboros, hercegprímásnak.⁶²

⁵⁸ SzPL 5567. sz. jegyzőkönyv, kelt Szombathely, 1909. december 13-án, kihirdetve dec. 15-én.

⁵⁹ SzPL 37849/909.

⁶⁰ SzPL 4994/908.

⁶¹ SzPL 4994/908.

⁶² SzPL 37849/909.

A veszprémi szentszék 1911 augusztusában kapta meg a hercegprímás leiratát, amelyben közölte, hogy a Rota Romana – a negyedfokú ítélethez hasonlóan – szintén érvénytelennek nyilvánította a házasságot.⁶³

Az ítélet kihirdetését követően mindkét fél új életet kezdett.

ANNA ÉVA TAMÁSI

VIS ET METUS IN ECCLESIASTICAL MATRIMONIAL LAW

(Summary)

In the course of my researches, I have discovered some interesting, particular cases before ecclesiastical courts. For example, a case has been finished at fifth instance. Moreover, I present through this divorce case that how a particular procedure, whose aim has been to declare the marriage null and void, has taken place in the world of the Church. On the other hand, I devote a paper to this question because since 1910, the number of trials when an action has been brought on the ground of force and fear (*vis et metus*) has drastically increased and this case has established a precedent for these procedures and has contributed to the development of the judicial practice.

All in all, it could be said that in that difficult time, the ecclesiastical court has made a courageous decision despite the reduced catholic ecclesiastical rights. This judgement has reflected faithfully the ecclesiastical viewpoint existing from the Middle Ages, according to which the consensus has dominated and not the decision of families which is based on material consideration.

⁶³ VÉL 88/1911. 5140. sz. leirat.